

פרשת פנחס: עושי מעשה זמרי

הופעתו של זמרי בן סלוא, נשיא בית אב לשמעוני, במרכז מחנה ישראל, עם כזבי בת צור בת נשיא מדין, אינו אירוע פשוט של זימה. המעמד הוא מעמד של התרסה כנגד מנהיגותו של משה רבנו, וכך תיארוהו חז"ל: "הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא, אמרו לו: הן (משה רבנו ובית דינו) דנין דיני נפשות ואתה יושב ושותק? מה עשה? עמד וקיבץ עשרים וארבעה אלף מישראל, והלך אצל כזבי, אמר לה: השמיעי לי (לדבר עבירה של אישות) אמרה לו: בת מלך אני, וכן צוה לי אבי לא תשמעי אלא לגדול שבהם. אמר לה: אף הוא (כלומר: אני, זמרי) נשיא שבט הוא, ולא עוד אלא שהוא (זמרי) גדול ממנו (ממשה). שהוא (זמרי) שני לבטן (משבט שמעון שהוא הבן השני של לאה ויעקב) והוא (משה) שלישי לבטן (משבט לוי שהוא הבן השלישי). תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה, אמר לו: בן עמרם, זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה ממנו הלכה. געו כולם בבכיה. והיינו דכתיב: 'והמה בכים פתח אהל מועד'". (סנהדרין פב, א)

כפי שדובר כבר בשבוע שעבר, לעתים קרובות תאוות חומריות פשוטות גורמות לבני אדם להתפתות לעבירה, ובעקבות זאת הם נתפסים להצדקה אידיאולוגית של המעשה. אף על פי כן, אין הדבר סותר את האפשרות לקיומה של אידיאולוגיה ממשית שיכולה להצדיק את המעשים הללו. נראה שבפרשת פנחס והמדיינות בחרו חז"ל דווקא להעצים את הפן האידיאולוגי במעשהו של זמרי, ולהמנע מלהסביר את מעשהו של זמרי במניעים תאוותניים בעלמא.

ביטוי יפה מייחסת הגמרא לינאי המלך, שאמר לה לאשתו, היא שלומציון המלכה: "אל תתיראי לא מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים, אלא מן הצבועין שדומים לפרושין, שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס", (סוטה כב ב) מבוסס על הבנת מעשהו של זמרי כמעשה אידיאולוגי. זמרי החשיב עצמו לצדיק גמור, וכך נראה בעיני שבטו ואותם 'עשרים וארבעה אלף מישראל' שקיבץ סביבו. למתבונן מן הצד נראה שבין זמרי לבין משה מתנהלת מחלוקת עיונית – רוחנית בדבר הזכות והרשות לשאת נשים מדייניות. הרבה יותר קל להבחין בין פרושים לשאינם כאלה, שהרי פשוט וברור, ואף הם מודים בכך, שאינם פרושים. אבל מי שטוען טענות פרושיות קלאסיות כדי להצדיק את דרכו הסוטה מעל דברי חכמים, קשה יותר לזיהוי. הקושי הזה בא לידי ביטוי גם בדברי הגמרא על כך שנתעלמה ממשה רבנו ההלכה של הבועל ארמית. דהיינו – אפילו משה עצמו, מורה התורה לישראל, איבד את הבהירות והבטחון שלו בהלכה הפסוקה בענין זה. עד כדי כך הגיע הטשטוש האידיאולוגי מבית מדרשו של זמרי בן סלוא!

דרכו של זמרי היא אב-טיפוס לדורות. במקרים שלא נעצרה בשלב ראשוני, השיטה והאידיאולוגיה הפכה להיות זרם או אפילו דת אחרת. הצדוקים אמרו: 'קובלים אנחנו עליכם פרושים' והציעו טיעונים הלכתיים להצדקת עמדותיהם בתחומים שונים של הלכה. ישו הנוצרי מתריס בפני חכמים בטענו כליהם שהוא מקיים מצוות בצורה נכונה יותר מהם, ו'פוסק' שצער העניים הרעבים דוחה שבת – ומתיר לקצור שבלים להאכיל עניים. 'בני האור' שבכתות ים המלח האשימו את כהני המקדש בהשחתת הטהרה, פרשו אל המדבר והקימו שם כת שבחלק ממנהגיה החמירה על עצמה הרבה יותר מן החכמים. ענן הקראי ותלמידיו טענו שהרבניים ממציאים הלכות מדעתם ועוקרים את משפטי התורה הכתובה, שהרי כתוב 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת', ולפיכך ההתחכמות של חכמים, להתיר הדלקת נר מערב שבת ולהטמין את החמין היא בבחינת עקירת דברי התורה ממקומם. שבתי צבי ויעקב פרנק המציאו 'היתרים' בשם הרעיון המשיחי שלהם ועוד. (אמנע מלהזכיר תנועות בנות זמננו כדי שלא להכנס לפולמוס בהקשר של לימוד עיוני בפרשת השבוע).

הבעיה החמורה שגרמה למשה ליפול על פניו בחוסר אונים, היא העובדה שההמון, הציבור הפשוט, ולפעמים אפילו חלק לא מבוטל מקהל יודעי דת ודין, לא מצליחים להבחין בפגם בטיעונו של זמרי וממשיכי דרכו. המוני בית ישראל נמשכו אחרי הקראים לא מפני שחיפשו היתרים לתאוותיהם, אדרבה, ההלכה הקראית מחמירה בתחומים רבים יותר מזו הרבנית. כך היה גם ביחס בין כתות ים המלח לבין הפרושים בירושלים. שבתי צבי משך אחריו מאמינים ואוהדים רבים, שלומי אמוני ישראל, שהקריבו את ממונם ואת נוחות חייהם מתוך להט אמונה במשיח, ובודאי לא מתוך תאוות.

אמצעי הויכוח והשכנוע שבו נקט זמרי על פי הגמרא, אף הוא אב-טיפוס לכל הפולמוסים שמן הסוג הזה, ודומיהם, בכל הדורות. זמרי משתמש בדרך האנלוגיה, ההשוואה. הוא טען כנגד משה, אתה נשאת לאשה מדיינית, ומדוע לא אוכל לעשות זאת גם אני? העקרון של השוואה בין דברים דומים כלפי חוץ עד כדי כך שצריך מומחה כדי לזהות היכן הכשל וההטעיה, הוא עקרון מפתח בתורת הפולמוס. לצידוק היתר קטיפת השבלים בשבת, מזכיר ישו את דוד שהאכיל את אנשיו מלחם הפנים האסור באכילה למי שאינם כהנים, ואת ההיתר של הכהנים לחלל שבת במקדש לשם עבודת הקודש. הוא טוען, שהאכלת תלמידיו בשבת אינה חשובה פחות מדוגמאות אלה. ועל כן היא מותרת.

התכסיס של השוואה חלקית משמש כידוע גם תועמלנים בכל תחומי החיים. מי שער לתחבולה זו, יכול לאתר אותה בכל פינה, החל מהשוואת חיילי צה"ל לקלגסים נאצים ר"ל בדיון הפוליטי, ועד להשוואת מחירי מוצרי החלב בארץ ובחו"ל, בלי להציע לפני הציבור את המכלול של המערכת הכלכלית בארץ ובארצות שאיתן עורכים את ההשוואה. בפרשה שלפנינו, מנצלים זמרי וממשיכי דרכו את תחבולת האנלוגיה כדי להצדיק פרשנות הלכתית ומצוותית הדומות לדעת חכמים, כאשר אינו מתייחס להבדל בין נישואי משה לציפורה המדיינית לבין כל פרשת הזנות עם המדייניות בבעל פעור. אגב, גם כיום משתמשים בתכסיס דומה להפליא לזה של זמרי, בהשוואה פשטנית בין נישואים אחרי גיור לנישואי תערובת. למרבה הפלא, משתמשים באנלוגיה החלקית והמטעה, בשני הקצוות, גם המבקשים להקל בגיור ולקרב נישואי תערובת, וגם המבקשים להחמיר בגיור ולהחשיב את כל הגיורים שנעשים שלא כרוחם כנישואי תערובת.

ואם ישאל השואל, איך באמת אפשר להבחין? התשובה, למרבה הצער, אינה פשוטה. כאשר לעבר, קל יותר לטעון שההיסטוריה הוכיחה לאן התגלגלו הדברים, אותו סדק דק שנפער בתחילת הדרך בין ישו לחכמים, הפך במרוצת השנים להיות תהום פעורה. ישו עוד טען להגנתו שלא בא לשנות מן התורה מאומה ומעשיו החריגים עולים בקנה אחד עם דרך ההנהגה של חכמים. כעבור דורות מספר כבר הטיפו תלמידי תלמידי לביטול המצוות כולן. באותה מידה היתה זו ההתאסלמות של שבתי צבי ששברה את ליבם של רוב מאמיניו והוכיחה להם שהוא נביא שקר. כידוע, השאלה הקשה אינה הערכת העבר הרחוק, אלא ההתלבטויות של ההווה. איך ידע אדם איזו תנועה, מפלגה או אישיות נוקטת בעמדה ההולמת את התורה ואיזו משתמשת במלים יפות של תורה, אבל המגמה שלה מהופכת לגמרי? פנחס ומשה מייצגים את שני הקטבים של ההתמודדות עם הבעיה. העמדה הקנאית של פנחס גודעת באבחת חרב כל אפשרות של ערעור על דברי חכמים. הכוונה גם לחרב מטאפורית, שיכולה להיות חרם, נידוי, שלילת הלגיטימציה של אדם או תנועה. לעומת זאת התנהגותו של משה רכה ביותר. בניגוד לתקיפותו הידועה בפרשיות העגל, המרגלים וקרח, ואפילו ביחסו לשאר החוטאים בחטא בעל פעור ובנות מדין, הפעם תגובתו רפה ואינה נשמעת כלל בתורה. מדוע רפו ידיו של משה מלהגיב? על פי הגמרא משמע שהמעורבות האישית שלו – הלא הוא עצמו נשא מדיינית – היא שגרמה לחוסר יכולתו להגיב, ולו מפני שבעיני העם באמת לא היה הבדל בין המדיינית של משה לזו של זמרי. אילו היה משה נכנס איתו בויכוח, ספק גדול אם היה יכול לשכנע בצדקתו. ההתמודדות של חכמים עם בעית הזמירות בכל הדורות היתה משולבת, גם פולמוס תכני, גם הפעלת כח קנאי, של חרמות ונדויים. מכך שהקב"ה בירך את פנחס בברכת 'בריתי שלום', אפשר להסיק את קיומה של שאיפה שכל פולמוס פנים-דתי שכזה לא ייעשה בחרב, אלא בכלים חברתיים ומדיניים הנמנעים מאלימות וכוחנות, ופונים לויכוח עיוני רציני שהכרעתו תיעשה בדרך שתוסיף שלום בעולם.